

Mirosław Wypych

Spółeczna Wyższa Szkoła Przedsiębiorczości i Zarządzania w Łodzi

PRZEKSZTAŁCENIA WŁASNOŚCIOWE A EFEKTYWNOŚĆ – ANALIZA STRUKTURALNA NA PRZYKŁADZIE PRZEMYSŁU PRZETWÓRCZEGO

1. Wprowadzenie

W okresie minionych kilkunastu lat w gospodarce polskiej dokonały się zasadnicze zmiany strukturalne będące konsekwencją transformacji systemowej ukie-
runkowanej m.in. na uruchomienie mechanizmów rynkowych. Jednym z podsta-
wowych obszarów przekształceń systemowych jest zmiana struktury własności-
wej i towarzysząca jej prywatyzacja. Zjawisko prywatyzacji w warunkach polskich
należy rozpatrywać w dwóch podstawowych ujęciach. Po pierwsze – jako prywa-
tyzacja gospodarki, która polega na zmniejszaniu udziału sektora państwowego w
wyniku zakładania nowych firm prywatnych i ich rozwoju, po drugie – jako prywa-
tyzacja przedsiębiorstw państwowych. Niezależnie od sposobu ujmowania, za pod-
stawowy motyw procesów prywatyzacyjnych powszechnie uznaje się wzrost efek-
tywności gospodarki, wychodząc z założenia, że efektywność działania przedsię-
biorstw prywatnych jest wyższa w porównaniu z przedsiębiorstwami państwowymi.
Celem artykułu jest próba weryfikacji powyższej tezy na przykładzie przemysłu
przetwórczego, a więc wykazanie, w jakim stopniu procesy prywatyzacji w przemy-
śle przetwórczym wpłynęły na wzrost efektywności. Analiza obejmuje okres
1995-2004 i opiera się na danych publikowanych przez Główny Urząd Statystyczny.

2. Zakres i kierunki przekształceń własnościowych w przemyśle przetwórczym

Procesy rozwoju sektora prywatnego w Polsce realizują się poprzez rozbudowę
istniejących i tworzenie nowych podmiotów gospodarczych oraz w drodze prywa-

tyzacji przedsiębiorstw państwowych. Odnosi się to również do przemysłu, którego rola w gospodarce narodowej słabnie, jednak w dalszym ciągu jego pozycja jest znacząca. W roku 2004 udział przemysłu w tworzeniu PKB wyniósł 25,4%, a pracujący w przemyśle stanowili 23,2% ogółu pracujących w gospodarce narodowej. O skali przekształceń własnościowych w przemyśle świadczy fakt, że udział sektora prywatnego w latach 1995-2004 w wartości produkcji sprzedanej zwiększył się z 46,9 do 80,9%, w liczbie pracujących z 50,5 do 81,7%, a w wartości dodanej brutto (WDB) wytworzonej w przemyśle z 45,2 do 75,5%. Są to zmiany bardziej intensywne niż przeciętnie w całej gospodarce narodowej, gdzie udział sektora prywatnego w liczbie pracujących wzrósł w tym samym okresie z 61 do 74%, a w tworzeniu PKB z 54 do 66%¹.

Z kolei w samym przemyśle główną rolę odgrywa sekcja określana zgodnie z Polską Klasyfikacją Działalności jako „przetwórstwo przemysłowe” (w niniejszym opracowaniu będziemy się posługiwać terminem „przemysł przetwórczy”), gdzie jest zatrudnionych 86% pracujących ogółem w przemyśle i wytwarza się 84% produkcji sprzedanej przemysłu. Mając na uwadze ograniczenia objętościowe opracowania oraz względy interpretacji rezultatów analizy, rozważania zostaną ograniczone do przemysłu przetwórczego; pominiemy dwie pozostałe sekcje: górnictwo oraz wytwarzanie i zaopatrywanie w energię elektryczną, gaz i wodę.

Tabela 1. Miejsce sektora prywatnego w przemyśle przetwórczym na tle przemysłu ogółem na podstawie wybranych wielkości makroekonomicznych w latach 1995-2004

Sektor prywatny		Przemysł ogółem			Przemysł przetwórczy		
		1995	2000	2004	1995	2000	2004
Udział w liczbie pracujących (%)		45,3	71,6	79,6	55,2	83,7	91,5
Udział w tworzeniu wartości dodanej brutto – WDB (%)		45,2	68,5	75,5	60,2	85,6	93,5
Udział w wartości produkcji sprzedanej (%)		46,9	71,3	80,9	56,7	82,1	91,0
Wydajność pracy (produkcja sprzedana na 1 pracującego (tys. zł)		65,1	151,6	231,9	64,5	150,9	230,4
Dynamika produkcji sprzedanej	1995 = 100	100,0	138,3	171,4	100,0	145,6	186,2
	2000 = 100	–	100,0	124,0	–	100,0	127,9
Dynamika liczby pracujących	1995 = 100	100,0	85,6	77,1	100,0	87,7	79,8
	2000 = 100	–	100,0	90,1	–	100,0	91,0

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Rocznik Statystyczny Przemysłu 2005, GUS, Warszawa 2005, s. 110, 212-213.

Jak wynika z danych przedstawionych w tab. 1, zakres przekształceń struktury własnościowej w przemyśle przetwórczym jest większy, a jej zmiany przebiegają

¹ Na podstawie: Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej 2005, GUS, Warszawa 2005; Rocznik Statystyczny Przemysłu 2005, GUS, Warszawa 2005.

szybciej niż w przemyśle ogółem. Potwierdzeniem tego są wyższe wskaźniki udziału sektora prywatnego w przemyśle przetwórczym na tle przemysłu ogółem w wybranych wielkościach ekonomicznych (wartość dodana brutto – WDB², zatrudnienie, wartość produkcji sprzedanej), jak również wyższa dynamika produkcji sprzedanej. Jednocześnie obserwujemy nieco mniejszy spadek zatrudnienia w prywatnym przemyśle przetwórczym niż w prywatnym przemyśle ogółem. W konsekwencji wydajność pracy w przemyśle przetwórczym jest zbliżona do wydajności w przemyśle ogółem (na przestrzeni okresu 1995-2004 wzrosła ona prawie czterokrotnie, przy uwzględnieniu cen stałych).

W roku 2004 w przemyśle przetwórczym udział sektora prywatnego w analizowanych wielkościach przekraczał 90%, gdy tymczasem w przemyśle ogółem udziały te były wyraźnie niższe i bardziej zróżnicowane (od 75,5% w tworzeniu WDB do 80,9% w wartości sprzedaży).

3. Intensywność przekształceń struktury własnościowej w układzie działów przemysłu przetwórczego

Ocenę wpływu zmian struktury własnościowej na efektywność (co stanowi podstawowy cel opracowania) umożliwi analiza intensywności tych zmian w przekroju działowym przemysłu przetwórczego. Pozwoli to na wskazanie dziedzin przemysłu o największym oraz o najmniejszym zakresie przekształceń własnościowych. Analizę przeprowadzono na podstawie wskaźników udziału sektora prywatnego w liczbie pracujących i w wartości produkcji sprzedanej, a jej rezultaty przedstawiono w tab. 2. W każdej kategorii wyszczególniono sześć działów przemysłu.

Udział sektora prywatnego w grupie branż przemysłu o największym zakresie zmian struktury własnościowej w ogólnej liczbie pracujących w tych branżach wzrósł w analizowanym okresie z 32,4 do 85,2%, a w wartości produkcji sprzedanej z 37,3 do 89,1%. Działami przemysłu, w których procesy prywatyzacji były najbardziej intensywne, są przemysł metalurgiczny oraz przemysł włókienniczy. Łączny udział tej grupy w zatrudnieniu ogółem w przemyśle przetwórczym w okresie 1999-2004 zmniejszył się z 27,3 do 22,5%, natomiast w wartości sprzedaży pozostał bez zmian i wyniósł 33,9%. Świadczy to o relatywnie wysokim wzroście wydajności pracy mierzonej wartością sprzedaży na 1 zatrudnionego. Jeżeli dodamy, że zatrudnienie w sektorze prywatnym w tej grupie branż przemysłu wzrosło o 67,9% przy spadku łącznej liczby zatrudnionych o 36,0%, można przypuszczać, że przekształcenia struktury własnościowej odegrały tu istotną rolę we wzroście wydajności pracy (problem ten będzie analizowany w dalszej części artykułu).

² Wartość dodana brutto – WDB stanowi podstawowy składnik produktu krajowego brutto – PKB. Produkt krajowy brutto obejmuje wartość dodaną brutto powiększoną o podatki od produktów i pomniejszoną o dotacje od produktów.

Tabela 2. Działy przemysłu o największym i najmniejszym zakresie zmian struktury własnościowej w latach 1999-2004

Działy przemysłu*	Udział sektora prywatnego (w %)				Sektor prywatny:	
	w liczbie pracujących		w wartości sprzedaży		pracujący (w tys.)	sprzedaż (w mld zł)
	1995	2004	1995	2004	2004	
Przemysł o największym zakresie zmian struktury własnościowej						
– włókienniczy	32,1	93,4	39,9	95,5	75,1	10,3
– wyrobów chemicznych	32,4	77,4	35,6	76,0	77,3	31,1
– metalurgiczny	13,8	80,0	11,9	83,9	53,2	27,3
– maszynowy	30,1	77,3	40,6	87,1	135,1	23,7
– elektrotechniczny	56,2	94,3	62,4	96,1	80,0	20,0
– samochodowy	46,9	95,7	62,0	99,2	93,9	58,1
Przemysł o najmniejszym zakresie zmian struktury własnościowej						
– spożywczy	73,8	96,2	77,6	96,2	406,7	109,1
– odzieżowy	86,9	97,6	91,0	98,5	149,9	9,5
– drzewny	71,8	96,2	73,4	97,7	110,9	20,2
– poligraficzny	91,7	94,4	88,3	94,8	73,1	19,0
– gumowy i tworzyw sztucznych	95,4	97,2	76,7	98,1	119,2	31,1
– wyrobów z metali	89,9	94,4	76,2	96,0	187,0	38,2

* Ponieważ pełne nazwy działów przemysłu zgodne z PKD są bardzo rozbudowane, zastosowano skróty nawiązujące do tradycyjnego wcześniej stosowanego nazewnictwa gałęzi przemysłu.

Źródło: jak w tab. 1.

Z kolei w grupie branż przemysłu o najmniejszym zakresie zmian strukturalnych sektor prywatny już w 1995 r. odgrywał istotną rolę; jego udział w liczbie pracujących wynosił tu 76,0%, a w wartości sprzedaży 78,8%. Oczywiście jest więc, że proces prywatyzacji nie mógł w tych dziedzinach być tak intensywny, jak w pozostałych. Udział sektora prywatnego w liczbie pracujących w 2004 r. osiągnął poziom 94,0%, a w wartości sprzedaży 96,5%. Dziedzinami w najwyższym stopniu sprywatyzowanymi są branże przemysłu: odzieżowa oraz gumowa i tworzyw sztucznych, w których udział sektora prywatnego w liczbie pracujących przekracza 97%, a w wartości sprzedaży 98%. Przemysł odzieżowy jest jedyną dziedziną, gdzie zatrudnienie w sektorze prywatnym w okresie objętym analizą się zmniejszyło (spadek o 37%, przy ogólnym spadku zatrudnienia w tym dziale przemysłu o 44%).

W branżach przemysłu o najmniejszym zakresie przekształceń struktury własnościowej łączna liczba zatrudnionych uległa niewielkiej zmianie (spadek zaledwie o 6% przy wzroście zatrudnienia w sektorze prywatnym o 16%). W konsekwencji udział tej grupy branż przemysłu w ogólnej liczbie pracujących w przemyśle przetwórczym wzrósł z 34,2% w 1995 r. do 41,0% w 2004 roku. Jednocześnie udział w wartości przychodów ze sprzedaży nie uległ zmianie (ok. 41%).

4. Ocena wpływu przekształceń własnościowych na efektywność w przemyśle przetwórczym

Jak stwierdzono, zakres i intensywność przekształceń własnościowych są zróżnicowane w poszczególnych działach przemysłu. Można zatem pokusić się o próbę odpowiedzi na pytanie: Czy procesy prywatyzacyjne miały pozytywny wpływ na efektywność? Przesłankę do tak sformułowanego pytania mogą stanowić różnice w poziomie efektywności ekonomicznej między działami przemysłu przetwórczego. Problematyka istoty i pomiaru efektywności jest dyskusyjna [Analiza... 2003, s. 197; Czechowski 1997, s. 71-73; *Rachunkowość...* 2002, s. 6-21]. Wybór konkretnej miary poziomu efektywności zależy od celu analizy i dostępności informacji – istotne jest jednak, aby miernik efektywności spełniał wymagania stawiane wskaźnikom finansowym i posiadał odpowiednią przydatność informacyjną³. Kryteria te spełniają m.in. wskaźniki rentowności i wydajności pracy.

Na podstawie danych publikowanych przez GUS bez większych problemów jest możliwe wykorzystanie wskaźnika rentowności netto sprzedaży (procentowa relacja zysku netto do wartości przychodów z całokształtu działalności) oraz wskaźników wydajności pracy (wartość przychodów ze sprzedaży na 1 zatrudnionego oraz wartość dodana brutto na 1 zatrudnionego).

Wykorzystanie zysku netto do pomiaru efektywności jest uzasadnione, ponieważ odzwierciedla on ostateczny rezultat działalności przedsiębiorstw. Wartość produkcji sprzedanej jest powszechnie stosowanym miernikiem obrazującym aktywność przedsiębiorstwa na rynkach zbytu produktów. Z kolei wartość dodana brutto stanowi część wytworzonej produkcji globalnej, jaka pozostaje po odliczeniu zużycia pośredniego – charakteryzuje wkład przedsiębiorstwa w tworzenie produktu krajowego brutto. Przyjęcie zatrudnienia jako bazy odniesienia do pomiaru wydajności pracy jest oczywiste z uwagi na fakt, że to właśnie człowiek, wykorzystując środki produkcji, wykonuje konkretne dobra i tworzy nową wartość. Do pomiaru wydajności wielkość zatrudnienia przyjęto jako stan przeciętny pracowników pełnozatrudnionych oraz niepełnozatrudnionych w przeliczeniu na pełnozatrudnionych.

Ocenę wpływu zmian w strukturze własnościowej na efektywność przedstawiono na podstawie analizy dynamiki wydajności pracy w latach 1995-2004 oraz porównania wskaźnika rentowności w latach 1995 i 2004. Ponadto dla 2004 r. porównano wydajność pracy mierzoną wartością produkcji sprzedanej w analizowanych działach przemysłu łącznie dla sektora publicznego i sektora prywatnego z wydajnością pracy w sektorze prywatnym danego działu. Odpowiednie informacje zestawiono w tab. 3.

³ Cechy wskaźników finansowych są przedstawione m.in. w pracach [Dotkuś 2006; Nowak 2005; Zarzecki 1997].

Tabela 3. Wydajność pracy i jej dynamika oraz rentowność
w wybranych działach przemysłu przetwórczego w 2004 roku*

Działy przemysłu	Wydajność pracy				Rentowność netto sprzedaży (w %)	
	WPS ^a (w tys. zł)		dynamika (w %)		1995	2004
	PO ^c	SP ^d	WPS	WDB ^b		
	2004		2004/1995			
Przemysł o największym zakresie zmian struktury własnościowej						
– włókienniczy	134,6	137,7	261,9	205,4	–1,7	4,4
– wyrobów chemicznych	410,3	402,9	226,8	246,6	4,5	6,9
– metalurgiczny	490,7	514,5	245,4	125,7	2,1	7,6
– maszynowy	179,6	202,4	282,8	279,7	0,3	4,7
– elektrotechniczny	245,1	164,3	265,9	296,5	3,7	6,7
– samochodowy	596,9	619,2	495,0	802,1	0,4	5,7
Przemysł razem	322,9	338,3	x	x	1,9	6,2
Przemysł o najmniejszym zakresie zmian struktury własnościowej						
– spożywczy	268,3	268,3	170,3	163,8	0,7	3,6
– odzieżowy	62,5	63,3	188,5	142,9	1,7	4,0
– drzewny	179,5	182,3	204,2	182,5	3,2	7,3
– poligraficzny	255,1	260,3	179,2	115,8	0,3	5,8
– gumowy i tworzyw sztucznych	257,3	260,5	233,4	277,4	4,5	6,3
– wyrobów z metali	199,0	204,2	259,3	282,2	3,1	6,2
Przemysł razem	215,2	216,9	x	x	2,0	4,8

^a WPS – wartość produkcji sprzedanej na 1 zatrudnionego,

^b WDB – wartość dodana brutto na 1 zatrudnionego,

^c PO – dział przemysłu ogółem,

^d SP – sektor prywatny w dziale przemysłu.

Źródło: jak w tab. 1.

W świetle przedstawionych w tabeli danych wpływ przekształceń struktury własnościowej na poprawę efektywności należy ocenić pozytywnie. Przemawiają za tym następujące fakty:

1. Poziom wydajności pracy w grupie działów przemysłu o największym zakresie zmian struktury własnościowej jest o ok. 50% wyższy niż w grupie działów przemysłu o najmniejszym zakresie zmian struktury własnościowej, a wydajność pracy w sektorze prywatnym w obu tych grupach jest relatywnie wyższa niż łącznie w sektorze prywatnym i publicznym.

2. Wyraźnie jest widoczne, że wskaźniki dynamiki wydajności pracy w działach przemysłu o największym zakresie zmian struktury własnościowej są wyższe od wskaźników dynamiki wydajności pracy w działach przemysłu o najmniejszym zakresie zmian struktury własnościowej. Odnosi się to do wydajności pracy obliczanej zarówno na podstawie wartości sprzedaży, jak i na podstawie wartości dodanej brutto.

3. Zmiany w poziomie wydajności pracy należy rozpatrywać z punktu widzenia dynamiki poziomu zatrudnienia oraz dynamiki wartości sprzedaży (wartości dodanej brutto). Jak już stwierdzono wcześniej, zmiany poziomu zatrudnienia były o wiele bardziej intensywne w pierwszej z wymienionych grup działów przemysłu. Jednak udział tej grupy w wartości sprzedaży jest stabilny (w 1995 r. wyniósł 33,8%, a w 2004 r. 33,9%), a w wartości produkcji dodanej brutto uległ nieznaczniemu zmniejszeniu – z 33,1 do 31,1%. Także w działach przemysłu o niskim zakresie przekształceń struktury własnościowej zmiany w tym zakresie nie są istotne (spadek udziału w wartości sprzedaży z 41,8 do 40,8% oraz wzrost udziału w wartości produkcji dodanej brutto z 42,0 do 42,5%). Oznacza to, że w działach o najwyższym poziomie zmian struktury własnościowej mamy do czynienia z większym zakresem substytucji pracy żywej pracą uprzedmiotowioną – są one bardziej chłonne na wdrażanie postępu technicznego i nowoczesnych technologii. Aż cztery działy tej grupy (z wyjątkiem włókiennictwa i metalurgii) zaliczane są do tzw. przemysłu reprezentującego średnio wysoką technikę⁴, i również cztery działy o najniższym zakresie zmian struktury własnościowej (z wyjątkiem przemysłu gumowego i tworzyw sztucznych oraz przetwórstwa metali) należą do kategorii reprezentujących niską technikę.

4. Kolejna konkluzja dotyczy kształtowania się poziomu wskaźnika rentowności. We wszystkich wskazanych w tab. 3 dziedzinach przemysłu rentowność netto sprzedaży w analizowanym okresie uległa wyraźnej poprawie, jednak i w tym przypadku przemysł o największym zakresie zmian struktury własnościowej prezentuje się korzystniej. Wskaźnik rentowności obliczony dla całej grupy wzrósł ponadtrzykrotnie, gdy tymczasem dla działów o najmniejszym zakresie zmian strukturalnych niespełna dwuipółkrotnie (przy uwzględnieniu inflacji relacje te będą odpowiednio niższe, jednak proporcje wzrostu wydajności między grupami działów przemysłu się nie zmieniają).

W uzupełnieniu dodajmy, że w 2004 r. w działach o największym zakresie zmian struktury własnościowej udział sprzedaży na eksport w wartości wytworzonych produktów wyniósł aż 47,2%, gdy tymczasem w działach o najniższym zakresie zmian struktury własnościowej udział ten był ponaddwukrotnie niższy (20,9%). Aktywność eksportowa z punktu widzenia gospodarki narodowej także może być traktowana jako atrybut efektywności.

⁴ Systematyka poziomów techniki opracowana została przez OECD i dotyczy rodzajów działalności zaliczanych zgodnie z PKD do sekcji „Przetwórstwo przemysłowe”. Zakłada ono cztery poziomy techniki: wysoka technika, średnio wysoka technika, średnio niska technika oraz niska technika [Wypych 2006, s. 420].

5. Zakończenie

Sformułowana na wstępie teza znajduje zatem potwierdzenie. Przekształcenia struktury własnościowej ukierunkowane na wzrost znaczenia sektora prywatnego mają pozytywny wpływ na efektywność przemysłu przetwórczego, a więc i całej gospodarki narodowej. Należy zdawać sobie sprawę, że przeprowadzona analiza ma charakter wycinkowy i należy ją traktować jako próbę oceny zależności między przekształceniami własnościowymi a efektywnością. W dalszych badaniach nad tym zagadnieniem wskazane jest m.in. uwzględnienie zróżnicowania metod prywatyzacji przedsiębiorstw państwowych i powstałych na bazie ich majątku różnych form organizacyjno-prawnych podmiotów. Interesującymi wątkami badawczymi mogą być także analiza efektywności spółek z udziałem kapitału zagranicznego na tle ogółu przedsiębiorstw czy analiza efektywności istniejących jeszcze przedsiębiorstw państwowych na tle ogółu przedsiębiorstw.

Literatura

- Analiza finansowa w zarządzaniu przedsiębiorstwem*, red. M. Walczak, Difin, Warszawa 2003.
- Czechowski L., *Wielowymiarowa ocena efektywności ekonomicznej przedsiębiorstwa przemysłowego*, Wyd. Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 1997.
- Dotkuś T., *Miary oceny wyników działania podmiotów gospodarczych w świetle prawa bilansowego i podatkowego*, [w:] *Czas na pieniądze. Zarządzanie finansami. Inwestycje i wycena przedsiębiorstw*, tom 2, red. D. Zarzecki, WNEiZ Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 2006.
- Nowak E., *Analiza sprawozdań finansowych*, PWE, Warszawa 2005.
- Rachunkowość zarządcza i rachunek kosztów*, red. G.K. Świdarska, Difin, Warszawa 2002.
- Rocznik Statystyczny Przemysłu 2005, GUS, Warszawa 2005.
- Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej 2005, GUS, Warszawa 2005.
- Wypych M., *Nowoczesność struktury przemysłu a efektywność – ujęcie statystyczne*, [w:] *Efektywność źródłem bogactwa narodów*, red. T. Dudycz, Społeczna Wyższa Szkoła Przedsiębiorczości i Zarządzania w Łodzi, Akademia Ekonomiczna we Wrocławiu, Łódź-Wrocław 2006.
- Zarzecki D., *Wykorzystanie wskaźników finansowych w ocenie przedsiębiorstwa. Podstawowe zagadnienia*, Wyd. Interbook, Szczecin 1997.

EFFICIENCY OF POSSESSIONAL TRANSFORMATIONS – STRUCTURAL ANALYSIS ON THE EXAMPLE OF MANUFACTURING

Summary

Over the past several years, fundamental structural changes have been observed in the Polish economy. These changes have been accompanied by possessional transformations and privatization connected with those transformations. Efficiency increment is the main reason for performing privatization processes. This paper is an attempt to verify the above mentioned thesis on the example of manufacturing. The analysis includes the 1995-2004 period and it is based on the Central Statistical Office's data.